

Periodizace psychosociálního vývoje

Vývojová psychologie
PedF MU, jaro 2019
Mgr. Tomáš Kohoutek, Ph.D.

Východiska periodizací: povaha vývoje

■ Psychický vývoj je:

- **Zákonitý proces**, posloupnost navazujících fází; pořadí je typické, neměnné (určující je především zrání)
- **Celistvý proces**, zahrnuje složky somatické, psychické i sociální a jejich interakce
- **Kontinuum postupných proměn**; diferenciací a integrací procesů a vlastností vede ke vzniku kvalitativně nových forem, které opět mění povahu interakce a stimulují další vývoj
 - X
- **Nebývá zcela plynulý** a rovnoměrný; lze rozpoznat přípravné fáze, období latence a kumulaci změn – vývojové skoky
- **Je individuálně specifický** – obecné zákonitosti „platí“ pouze rámcově
(dle Vágnerové, 2005, s. 30-31)

Východiska periodizací: vývojové mezníky

- Signalizují **výraznější proměnu** některé ze složek vývoje, častěji ale **kumulaci změn**
 - **Biologické** (růst, dozrávání CNS, změny motoriky, hormonálně řízené změny – např. samostatná chůze, vývoj sekundárních pohlavních znaků...)
 - **Psychické** (změny mentální kapacity, změny dané učením, změny sebepojetí – např. nástup stádia konkrétních operací, osvojení řeči...)
 - **Sociální** (vymezení nové role, „přechodové rituály“ – např. nástup do školy, první občanský průkaz, důchodový výměr...)
 - *Příklad kumulace změn: zralost k zahájení školní docházky*

Východiska periodizací: senzitivní a kritická období

- **Senzitivní fáze:** člověk je zvýšeně vnímavý k podnětům určitého druhu, připravený je integrovat – př. vývoj řeči, vývoj schopnosti navazovat a opětovat citový vztah (viz *attachment*)
- **Kritická fáze:** vyjadřuje představu, že přiměřené podněty v určitých fázích jsou nezastupitelné, učení se nedá „doplnit“ později (viz např. *imprinting period*)

Východiska periodizací: přechody mezi stádii a vývojové (tranzitorní) krize

- Vývoj nemusí být plynulý, může docházet k „přechodům“ mezi novou a starou variantou
- Existují různá pojetí krize
 - jako **nezvládnutí** vývojového úkolu,
 - „**období mezi**“ dvěma stabilními fázemi,
 - doba **nejistoty** v „novém“...
 - i jako subjektivně pociťovaný **motiv ke změně**
- předvídatelné vývojové (tranzitorní) krize mívají jinou povahu než nepravidelné osobní či sociální krize – jejich zvládnutí je více vývojovým úkolem pro samotnou osobu

Typy periodizací: zaměření

- **celoživotní** – „*life-span*“, biodromální (např. E. Erikson)
- **určitého úseku** v životě (zpravidla považovaného za významný až určující – nejčastěji dětství (např. S. Freud, M. Mahlerová...))
- **vývoj určité funkce, systému, vlastnosti...** aspektu života – emoční vývoj, kognitivní vývoj, morální vývoj, profesní vývoj... (např. J. Piaget, L. Kohlberg)

Typy periodizací: přístup

- **Deskriptivní** – popisují odlišitelná stádia (význam: porozumění specifikům výv. fází)
 - Řeší např. otázku, co můžeme požadovat po dítěti určitého věku, aniž bychom jej přetěžovali apod.

- **Teoretické** – snaží se vysvětlit logiku vývoje z určité teoretické pozice či zvoleného hlediska (význam: porozumění dynamice vývoje, návaznosti fází...)
 - Jednou z důležitých otázek vývojové psychologie je např. otázka, jak a nakolik předchozí (např. rané) zkušenosti ovlivňují (nebo jsou určující) pro další vývoj

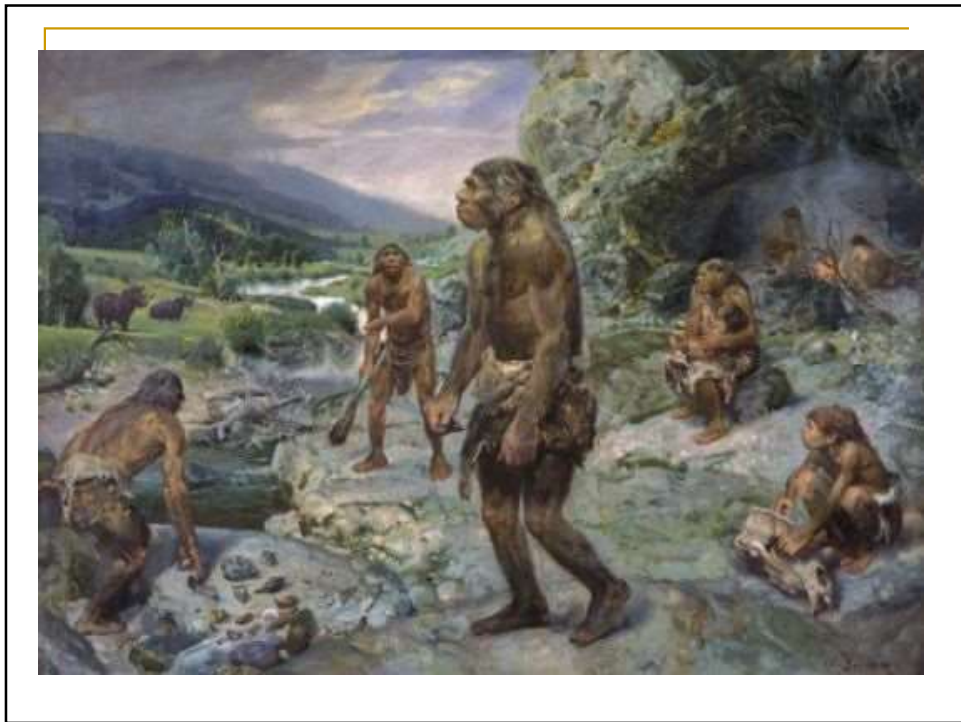
Eklektická „life-span“ periodizace

(dle Vágnerové, 2005, 2007)

- **Období**
 - Prenatální
 - Novorozenecké
 - Kojenecké
 - Batolecí
 - Předškolní období
 - Školní věk – mladší, střední, starší
 - Dospívání (adolescence)
 - Dospělost – mladší (20-40), střední (40-50), starší (50-60)
 - Stáří – rané (60-75), pravé (75 a více)

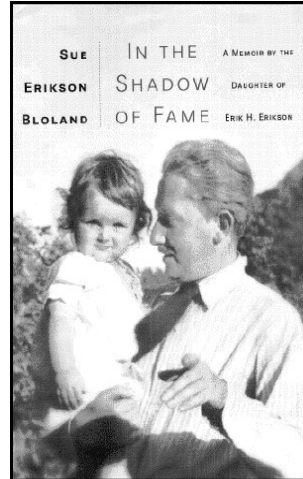
**Je uvažování o rozdílných stadiích
vývoje úplná samozřejmost?**

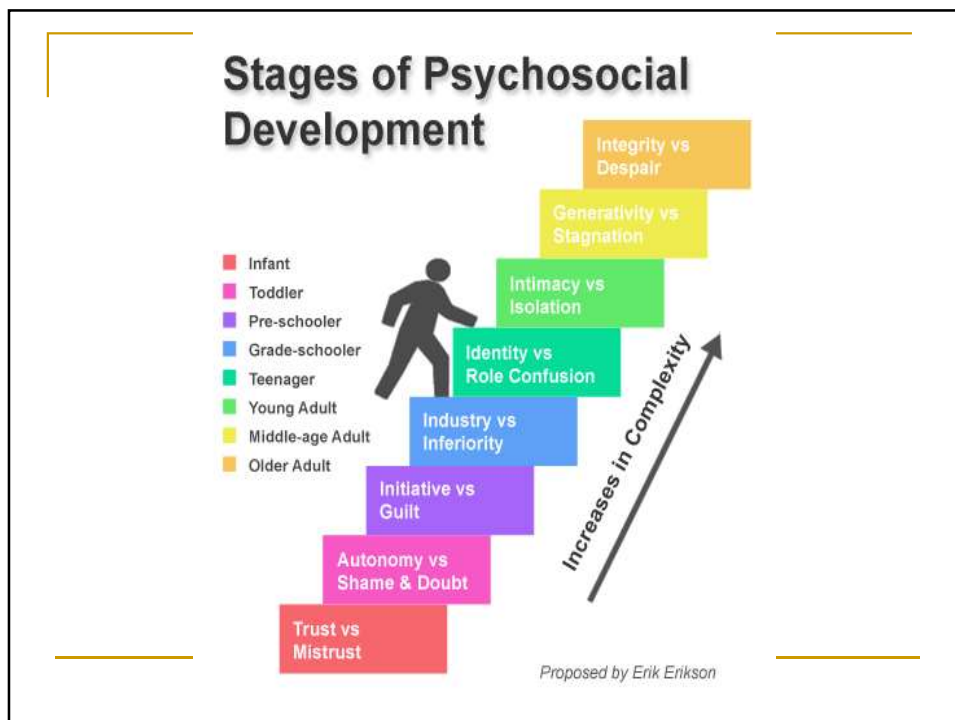
Periodizace na základě vývojových úkolů a „konfliktů“: Erik H. Erikson (1902 – 1994)

- narozen v Německu dánské matce
- nevlastní otec židovský dětský lékař
- studoval malířství
- zájem o psychoanalýzu
- emigrace, 1939 americké občanství
- studium vývojové psychologie
- rozšířil Freudův vývojový model – epigenetická tabulka, dílo „Osm věků člověka“
- studium vývojových podmínek v různých kulturách (Siouxové, Jurokové)
- „psychohistorie“: psychoanalyticky orientované biografie velkých postav historie (Luther, Hitler, Gándhí)

E.H. Erikson - základní pojmy

- Epigenetický princip
- Vývojová krize
- Vývojový úkol, „ctností“ (virtues)
- Konflikt
- Identita

Konflikty ve vztahu k věkovým stadiím

- ≤ 18 měs. orálně-senzorické: **důvěra/nedůvěra**
- < 3 svalově-anální: **autonomie/stud, pochyby**
- 3-6 lokomotoricky-genitální: **iniciativa/vina**
- 6-12 latence: **snaživost/méněcennost**
- 12-19 adolescence: **identita/konfúze rolí**
- 19-25 mladá dospělost: **intimita/izolace**
- 25-50 dospělost: **generativita/stagnace**
- >50 pozdní dospělost, stáří: **integrita/zoufalství**

Základní konflikty a odpovídající „ctnosti“

- Důvěra / nedůvěra → **naděje**
 - Autonomie / stud, pochyby → **síla vůle, hrdost**
 - Iniciativa / vina → **cílevědomost, svědomí**
 - Snaživost / méněcennost → **kompetence**
 - Identita / konfúze rolí → **věrnost**
 - Intimita / izolace → **láska**
 - Generativita / stagnace → **schopnost pečovat**
 - Integrita / zoufalství → **moudrost, vnitřní mír**
- „ctnost“ (*virtue*) je v Eriksonově pojetí vlastnost, utvořená jako ideální výsledek řešení konfliktu typického pro dané stádium vývoje

Rané dětství (od narození do 18 měsíců)

- Dítě zcela závislé na péči (především mateřské)
- **Důvěru** buduje fyzická péče (kojení, krmení), spolehlivá dostupnost pečující osoby, vřelost, kontakt, projevy lásky
- **Nedůvěra** vzniká na základě odmítání, nepřiměřenosti, nepředvídatelnosti nebo nedostupnosti pečující osoby

Batole (asi 18 měsíců -3 roky)

- „Svalově - anální“ období
- Dítě se učí „dělat věci samo“ – rozhodovat se nezávisle, kontrolovat vlastní tělo
- Pocit **autonomie** souvisí s rozvojem sebejistoty, sebevědomí
- **Pochyby a pocity studu** vznikají obvykle na základě příliš ochraňujícího nebo naopak restriktivního chování rodičů

Předškolní věk (asi 3 – 6 let)

- „Lokomotoricko - genitální“ období
- Rozvoj vlastní **iniciativy** souvisí s tím, zda rodiče poskytují dítěti svobodu hrát si, imaginovat a ptát se
- **Pocity viny** bývají reakcí na kritiku, zákazy, znejišťování, ponižování
- Morální vývoj předpokládá rovnováhu mezi iniciativou a pocity viny

Školní věk (asi 6 – 12 let)

- Období latence (podobně jako je definuje Freud)
- Přirozeně realistické, výkonové zaměření, vyladěnost k učení, plnění úkolů, soutěži
- **Snaživost** podporují zážitky úspěchu, odezvy na konstruktivní aktivity...
- Pocity **méněcennosti** vznikají na základě převahy signálů o nedostatcích dítěte a jeho výkonu

Adolescence (asi 12 – 19 let)

- V Eriksonově pojetí stěžejní období, propojuje dosažené schopnosti a plány do budoucna budováním vlastní identity
- Pocit **identity** souvisí s vnitřní stabilitou, zakotveností, předpokládá ale možnost experimentovat, hledat; souvisí i s nalezením „svého místa“ ve smyslu role, která nenutí člověka zpronevěřovat se sobě
- **Zmatení rolí** souvisí často s tím, že člověk nemá dostatečně oddělenou osobní identitu od rodinné, s chabými profesními plány, s nejasnou představou o sobě

Dospělost

Mladší (asi do 25 let – údaje se různí)

- Typickým životním tématem je zakládání rodiny
- **Intimita** znamená schopnost sdílet zkušenosti a život s partnerem/partnerkou, vytvářet zázemí vztahu
- **Osamělost (izolace)** bývá spojena s pocitem nedostatku zájmu, projevů péče...

Starší

- **Generativita:** důležitým vývojovým úkolem je pečovat o něco – obvykle o potomstvo, může ale jít i o „dítě“ v obraznějším smyslu – dílo prospěšnou činnost pro druhé... kromě rodičovství o smysluplné sociální zapojení

Pocity **životní stagnace** souvisejí s nemožností pečovat, zapojovat se, něco „uvádět do světa“ (z různých důvodů), s náhradním zaměřením na sebe...

Zralý věk

- Typické je „zhodnocování“ vlastní životní historie (nejen) formou bilancování
- **Integrita** souvisí s dosažením jisté životní moudrosti, vyrovnanosti, často s pocitem spokojenosti z prožitého života
- Pocity **zoufalství** se mohou vztahovat k nenaplněnému životu, ale mohou souviset i se ztrátami, které stárnutí a stáří provázejí

Základní konflikty a dominanty identity

- Důvěra / nedůvěra – „jsem to, na co se mohu spolehnout...“
- Autonomie / stud, pochyby - „jsem to, co mohu svobodně dělat“
- Iniciativa / vina – „jsem to, na co se ptám“
- Snaživost / méněcennost – „jsem to, co umím“
- Identita / konfúze rolí – „jsem to, čemu věřím“
- Intimita / izolace – „jsem to, co miluji“
- Generativita / stagnace - „jsem to, co poskytuji“
- Integrita / zoufalství – „jsem to, co po mě zůstane“

